

Mr. Jetish KADISHANI

## AZEM BEJTA DHE SADIK RAMA- PRIJËS TË KRYENGRITJES SË VITIT 1919

**S**adik Ramë Gjurgjeviku (1872-1944) është njëri ndër personalitet e kohës, i cili tërë jetën ia kushtoi çështjes së lirisë së Trojeve Etnike Shqiptare. Ai së bashku me shumë patriotë tjerë shqiptarë, që nga mosha 21-vjeçare nuk e lëshoi armën nga dora për t'i dalë zot atdheut të robëruar nga turqit e hordhitë sllave, në kapërcyellin e shekullën e shekullit XIX në shekullin XX.

Si edhe në kryengritjet e mëhershme, edhe në Kryengritjen e pranverës së vitit 1919, roli i Sadik Ramës ishte tejet i madh në organizimin e masave popullore ashtu edhe në rolin e prijësit të kryengritjes, në krahinën e Llapushës në pjesën veriore të Rrafshit të Dukagjinit, por edhe në viset e Shqipërisë së Veriut.

Sadik Rama së bashku me trimin drenicas, Azem Galicën dhe bashkëluftëtarën e tij, heroinën Shote Galicën, dhe Ramadan Shabanin e Kijevës ishin prijësit kryesorë në Kryengritjen e Drenicës, të Llapushës e deri në Dri të Bardhë, në luftë me forcat e ushtrisë serbe, në pranverë të vitit 1919.

## Formacionet Kryengritëse Shqiptare

Deri në prag të Kryengritjes të pranverës së vitit 1919, në vise të ndryshme të Kosovës vepronin 14 grupe e çeta kryengritësish, që kishin edhe shtabet e tyre:

I. SHTABI IDRENICËS në krye me Azem Galicën dhe çetat e tjera të udhëhequra nga Mehmet Delia, Fazli Berani, Bajram Tërrnafci, e pas vdekjes së Azemit (1924) përmendet çeta e udhëhequr prej trimëreshës së maleve, Shotë Galicës dhe Mehmet Delisë nga Radisheva.

II. SHTABI I RUGOVËS, i prirë nga Keri i Sadri Bardhit, Mic Sokolit etj.

III. SHTABI I PEJËS, i udhëhequr nga Sali Rama, Gjon Taranca, Demush Rrahmani, Mal Bajrami, Sadik Gera, Ramë Koshi etj.

IV. SHTABI I ISTOGUT, i udhëhequr nga Beqir e Zeqir Rexha, Ramë Alia etj.

V. SHTABI I RAHAVECIT, i udhëhequr nga Sadik Rama, Ramadan Shabani, Malush Miriqi, Met Ymeri, Bali Fazlia etj.

VI. SHTABI I GJAKOVËS, i udhëhequr nga Bajram Curri, Zefi i Vogël, Ramë Binaku, Nimon Ferizi etj.

VII. SHTABI I PRIZRENIT, i udhëhequr nga Sali Shabani (Kabash), Mark Mateja, Deli Azemi, Hysen Esati etj.

VIII. SHTABI I VUSHTRRIËS, i udhëhequr nga Mehmet Konjuhi, Azem Gjakja, Beqë Ramë Pantina, katër vëllezërit Bajçinovci etj.

IX. SHTABI I SHALËS SË BAJGORËS, i udhëhequr prej Sabit Lubeqit-Mengjiqit e të tjerë.

X. SHTABI I LLAPIT, i udhëhequr nga Ramë Vllasa, Osman Pollata, Hysë Popova, Tahir Uka, Sahit Repa etj.

XI. SHTABI I RRETHIT TË PRISHTINËS, i udhëhequr nga Ilaz e Adem Reçaku, Ibush Vuçitërnalia, Gjekush Bajraktari etj.

XII. SHTABI I KARADAKUT, Kumanovë-Gjilan, i udhëhequr nga Gjel Guri, Lotë Vaku, Ali Nekushtaku, Behxhet Ruinca etj.

XIII. SHTABI I RRETHIT TË FERIZAJT, i udhëhequr nga Ymer Devetaku, Rexhep Berisha, Bislim Tahiri etj.

XIV. SHTABI I RRETHIT TË MITROVICËS, i udhëhequr prej Ramadan Maliqit (Dan Derocit) etj.

Ndërkaq, nga grupet kaçake jashtë territorit të Kosovës janë: ai i Kërçovës, i prirë nga Kalosh Dani-Zajazi dhe të tjerë, i Novi Pazarit dhe i Rozhajës, të prirë nga Hysen Boshkoviqi, Jusuf Mehaniqi etj., poashtu edhe grupet e Plavës dhe të Gucisë, të prira nga Mulla Agan Koja etj.<sup>1</sup>

## **Apeli i Komitetit "Mbrotja Kombëtare e Kosovës"**

Ishte pranvera e parë e sundimit të Mbretërisë SKS (Serbia e Dytë). Pushteti i huaj ende nuk qe stabilizuar mirë. Drenica, Malësia e Gjilanit, Presheva, Kraja

1. AJ, fondi MPB, K-91, 92, 26, 27, 1921 (Ku flitet për grupet e kaçakëve dhe regjistrat e të shpallurve kaçakë nga ana e pushtetit të viteve 1918 e deri më 1923); Dr. Liman Rushiti: "Lëvizja kaçake në Kosovë (1918-1928)", Prishtinë, 1981, f. 92-93; Dr. Liman Rushiti: "Kujtime për Lëvizjen Kaçake", Prishtinë, 2003, f. 268-329; Mr. Ibrahim Çitaku: "Azem Galica dhe veprimtaria luftarake e çetave kaçake të Drenicës", Prishtinë, 1996, f. 169; Jetish Kadishani: "Sadik Rama-Gjurgjevik (1872-1944)", Prishtinë, 2003, f. 153-155.

dhe zonat e tjera ende nuk qenë shtruar plotësisht. Gati në të gjitha krahinat e Kosovës grupet dhe çetat kryengritëse vazhdonin luftimet. Meqenëse numri i çetave kryengritëse vinte duke u shtuar, veprimi i tyre kufizohej në aksione lokale. Në këto kushte lindi nevoja e një ndërlidhjeje bashkëveprimi midis tyre. Këtë nevojë të kohës e parashtroi edhe Komiteti "Mbrojtja Kombëtare e Kosovës", i cili, më 24 prill 1919, iu bëri thirrje kosovarëve për luftë çlirimtare:

"Vllazën...koha asht tepër me randësi. S'kemi asnji minutë për të kapërcye në gjumë. Nevoja asht e madhe e ne na shtyn me u shtrëngue në një vallazni e në një bashkim të patundshëm... Duhet me iu ba gati ditës së mbrame... Pra kush të dojë me nderue vedin, shpinë e atdheun, le të përpiket, pa bjerrë asnji minutë, rreth e qark dishirit kombëtar tue këshillue popullin me u bashkue e tue shty atë me iu ba gati nevojave të nesërme".<sup>2</sup>

Në përgjigje të kësaj thirrjeje, pas Luftës së Radishevës, Azemi e Shota, së bashku me çetën e tyre prej 50-60 luftëtarësh, kaluan në Llapushë, në anën e Rahavecit, të patrioti Sadik Rama i Gjurgjevikut të Madh, i cili kishte me vete një rrjet të gjerë e të fortë njerëzish të armatosur. Ndikimi i tij shtrihej edhe në Anadrin (Podrime), në Rrafshin e Dukagjinit e krahinat e tjera të Kosovës.

Duke e parë ndikimin e madh që kishte në popull, si prijës e strateg lufte Sadik Rama i Gjurgjevikut, pushteti serb bëri përpjekje për të biseduar me të, duke i premtuar atij shuma të mëdha parash, grada dhe privilegje të tjera udhëheqëse, vetëm e vetëm që mos të ngritte popullin shqiptar në kryengritje, por të gjitha ato qenë të kota, se Sadik Ramën nuk e luhatën as paratë, as gradat e as ndonjë privilegjë pushtetare

2. AQSH, RPSSH. Dosja, nr. 46, dok. Nr. 409.

serbe nuk e lëkundin nga rruga e lirisë dhe bashkimit të trojeve shqiptare. Po të këtij mendimi ishte edhe Azem Galica me Shotën, Ramadan Shabani e prijës të tjerë të Lvizjes Kombëtare.

Pra më kot kolonel Kataniqi organizoi dy herë bisedime më Sadik Ramën në Prizren, (në mars të vitit 1919), gjeneral Tërziqi në Mitrovicë (më 10 prill 1919) dhe në maj po të atij viti në bisedime qenë në Gjurgjevik të Sadik Ramës për të katërtën herë gjeneral Tërziqi dhe kolonel Kataniqi, bashkë me ta edhe dy prefektat: deputeti radikal, Aleks Zhujevici nga Prizreni dhe Gjoka Matiqi nga Mitrovica. Edhe këto bisedime mbaruan pa sukses. Pas një jave sërish në Gjurgjevik të Sadik Rama arrin i dërguari nga Beogradi, Andreja Kujunxhiqi nga Rahaveci, por edhe ky tentim mbaroi pa sukses. Në këto bisedime u kërkua nga Sadik Rama që të ndikojë edhe të Azem Bejta që mos të merrej me çështjen e organizimit të Lëvizjes gjithëpopullore në Drenicë e gjetiu. Por Sadiku foli edhe në emër të tij.

Kështu, patrioti Sadik Rama i hodhi poshtë me përbuzje propozimet serbe dhe ruajti të pastër në thellësi të shpirtit ndjenjën e atdhedashurisë bashkë me Azem Bejtën dhe prijësit e tjerë shqiptarë.

## **Kryengritja e Llapushës 1919**

Duke mos i pranuar dhuratat dhe postet që ia ofruan të dërguarit e qeverisë serbe Sadik Ramës dhe Azem Bejtës, s'mbeti rrugë tjetër, përveç fillimit të kryengritjes.

Në natën e 5 majit 1919, forca të mëdha serbe sulmuan Drenicën (Deviçin). Luftëtarët e Çetës së Azem e Shote Galicës, të ndihmuar edhe nga popullata e Drenicës iu kundërvunë sulmit të forcave serbe. Kryengritja erdhi duke u zgjeruar në Drenicë, në Llapushë dhe në Rrafsh të Dukagjinit. Patriotët shqiptarë këtë rast kërkonin që pushtuesit serbë të tërhiqeshin dhe i gjithë pushteti të kalonte në duar të kryengritësve, por këtë gjë serbët as që donin ta pranonin.

Krahas kontigjenteve të shumta të ushtrisë serbe, që kishin vërshuar Drenicën e Azem Galicës, brigada të tjera ishin nisur në drejtim të Dukagjinit Verior për t'u dalë prapa kryengritësve dukagjinas e llapushas, që u printe Luani i Kosovës, Sadik Rama.

Ushtria serbe, e prirë nga shumë eprorë ushtarakë, stacionohet në Istog për t'i qeruar hesapet me kryengritësit shqiptarë të kësaj treve, që nuk i bindeshin pushtetit të krajlit serb. Aty i hartuan planet asgjësuese ndaj shqiptarëve. Pas përgatitjeve që bënë ushtria u nis drejt Zllakuqanit të Lugut të Drinit, që në atë kohë ishte komunë. Sadik Rama i Gjurgjevikut të Madh në atë kohë gjendej në kullë të dajës së tij, Ali Demir Elezit (1822-1927) në Gjurgjevik të Vogël.

Edhe në këtë rast planet djallëzore të çetnikut serb: Kostë Vojvodës-Peçancit, për ta shti në dorë Sadik Ramën, dështuan.

Forca të mëdha serbe sulmuan fshatin Gjurgjevik i Vogël, por Sadik Rama, i ndihmuar nga dajët e tij, bashkëluftëtarët organizuan mbrojtje kundrejt forcave më të mëdha serbe. Derisa zhvilloheshin luftime me brigadat serbe, Sadik Ramës i erdhën në ndihmë: kushërinjtë: Met Ymeri dhe Bali Fazlia

bashkë me dyqindë luftëtarët e tyre, që në atë kohë gjendeshin në fshatin Jelloc, Azem Bejta nga Drenica me luftëtarët e çetës së tij shpartalluan forcat e ushtrisë serbo-çetnike, të cilat më lemëri filluan të ktheheshin sërish nga kishin ardhur, drejt Istogut, por duke lënë gjatë rrugës shumë ushtarë të vrarë e të plagosur, të cilët duke tentuar ta kalonin Drinin e Bardhë (që ato ditë kishte shumë ujë), shumë prej tyre u mbytën në Dri.

Këtë qëndresë heroike të luftëtarëve shqiptarë dhe humbjet e ushtrisë serbe i përshkruan rapsodi ynë popullor në rreshtat e kësaj kënge:

- Sadik Rama trim drangue,  
N'Gjurgjevik ka mbet rrethue,  
Si asllanat tuj luftue,  
Fyt për fyt me serbijak,*
5. *E tanë kulla u la me gjak.  
Bali Fazlia n'kamë o çue,  
Dyqin djem i ka bashkue,  
Met Ymeri tue i ndihmue,  
Gjurgjevikut drejt ia m'syni,*
10. *Me nxjerr trimin nga rrethimi.  
N'ndihmë i shkon edhe Zef Gjindoda,  
Me lugdrinasit djem sokola.  
Fort po ikin shkijet me pshtue,  
Shyptarët mrapa tue iu shkue.*
15. *N'Gjyrakoc vrapin e kanë ndalë,  
Drini para u ka dalë...*

## **Nga Drenica lufta u bart në Llapushë dhe Rrafsh të Dukagjinit**

Tash nga Drenica lufta u bart në Rrafsh të Dukagjinit dhe në Llapushë. Forca të mëdha serbe sulmuan këto krahina, por edhe bashkimi i çetave kryengritëse shqiptare krijuan forca të mjaftsueshme për t'i kundërvënë forcave serbe.

Numri i kryengritësve shqiptarë në Llapushë në atë kohë ishte afro 10 mijë veta. Luftëtarëve shqiptarë iu mungonte armatimi i duhur. Derisa forcat serbe çdo ditë shtoheshin me armatimet më moderne të kohës, me topa të kalibrit të madh, që shkatërronin fshatra të tëra dhe ushtria serbe vriste dhe masakronte popullatën e paarmatosur shqiptare, kryengritësit shqiptarë iu kundërviheshin atyre me të gjitha forcat që kishin dhe iu shkaktonin humbje të mëdha.

Por në pabarazi me armatim luftarak, kryengritësit shqiptarë u detyruan që në fillim të qershorit 1919, të kalonin nga krahina e Llapushës përtej Drinit të Bardhë, drejt Dushkajës dhe Urës së Shenjtë dhe pas luftimeve të rrepta me forcat serbe vazhdojnë rrugëtimin drejt Malësisë së Gjakovës.

### **Shkaqet e dështimit të kryengritjes së vitit 1919?**

Pas thyerjes, kryengritësve shqiptarë nuk iu mbeti rrugë tjetër për të shpëtuar nga asgjësimi i plotë, veçse të kalonin përkohësisht në Shqipëri. Ky qe fati

i kryengritjes shqiptare të vitit 1919, që u zhvillua në Drenicë, në Llapushë dhe në Rrafsh të Dukagjinit. Midis shkaqeve, që sollën këtë dështim, mund të përmendim: së pari, mungesën e organizimit në shkallën e nëvojshme dhe mungesën e armëve; së dyti, kryengritja nuk u shtri në të gjitha krahinat përreth dhe, sidomos, vendet e tjera të sunduara nga serbët.

Pasojat nga ushtria serbe ishin të mëdha. Vetëm në rrethinë të Rahavecit u dogjën 20 fshatra. Nga fshatrat e këtij rrethi u vranë 122 burra, në 8 fshtara të tjera u dogjën 265 shtëpi. Gjurgjeviku i Madh u bë shkrumb. Këtu ushtria serbe dogji në zjarr 22 anëtarë të familjes së Isuf Dushit. Një statistikë përmbledhëse që jep Komiteti i Kosovës, në vitin 1919, thuhet se vetëm në 8 krahina të Kosovës ishin vranë 11.920 vetë dhe ishin djegur dhe shkatërruar 6.109 shtëpi.

Për Kryengritjen e vitit 1919, rapsodi popullor këndon:

*Kush po zhdirejt Çiçavicës:*

*Luftarët e Azem Galicës.*

*Shumë luftarë janë tubue,*

*Drejt Drenicën e kanë trupue*

5. *Se n'Çubrel kokan shkue,*

*Lypin djem henez me shkrue,*

*Mbret Azemin dojn' m'i vnue.*

*Azem Bejta ni mret i ri,*

*Sadik Rama pasha i tij,*

10. *S'i kanë shoktë n'shtat krali,*

*As nuk gjinen ner asni mretni.*

.....  
*N'Radishevë lufta filloi,*

*N'Rahavec përfundoi.*

